БІБЛІОТЕЧНИЙ ЖУРНАЛ.

Орган співробітників
Всенародньої Бібліотеки України при
В.У.А.Н.

ч. 11-12

Листопад-Грудень 1928 р.

....

....

Київ. 1928 р.

Відбито на машинці в пяти примірниках.

ОГЛЯД.

БІБЛІОТЕЧНИЙ
ЖУРНАЛ

Орган співробітників Всенародньої Бібліотеки України при Всеукраїнській Академії Наук.

Листопад-Грудень. ч.11-12. 1925 року.

-:-:-:-:-:-:-:-:-:-:-:-:-:-:-:-

ВІД РЕДАКЦІЇ.

В звязку з тими спорами, що розгорілися навкруги каталожної проблеми і особливо яскраво перейшли перед широким колом робітників книги на Конференції наукових бібліотек УСРР, видання отцього Збірника являється вповні актуальним і своєчасним. Статті, реферати і уривки, поміщені в цім числі, присвячено питанню про те, який реальний каталог слід вибрати бібліотеці. Розвідка ФОККЕ становить до цеї теми як-би вступ, бо дає поняття і трактує про загальні логічні підвалини реальних каталогів. Дуже інтересну розвідку Г. ШЛАЙМЕРА, що займає в спорі дуже виразну позицію на крайнім лівім крилі, довелося, на жаль, дати в рефераті. Ми примушені були до того браком місця в нашім журналі для статті, що має мало не один друкований аркуш. В своїй нелегкій роботі переповідання чужих ідей, автор реферату поклав собі однак за обовязок давати як найчастіше слово самому ШЛАЙМЕРОВІ, тоб то перекладати, а не переповідати ті місця, де думки цього одушевленого сторонника предметового каталога виступають особливо яскраво. Статтю КОХА не скорочено в її історичній частині тому, що вона подає інтересні відомости організаційного і побутового хара

ктеру із життя великої бібліотеки,що стала перед проблемами,багато де в чім подібними до тих,перед якими стоїмо і ми.

Для повноти картини неможна було поминути безумовно інтересних,хоч і невповні ще ясних думок МАЙЄРА,котрий критикує майже однаково гостро і систематичний і предметовий каталог,щоби пробити дорогу для нової ідеї історичного каталога,-ідеї,котру,наскільки нам відомо,не здійснено поки що ні в одній бібліотеці.Також подано характеристику тих пропозицій,які зробив ШМІД,і в кінці дано слово БОЙЗЕНОВІ.Пропозиції обох останніх ми подали в найбільш характерних уривках не тільки через брак місця, але ще й тому,що аргументація і ШМІДА і БОЙЗЕНА,як її дано в їх статтях,взагалі мало сконцентрована на основних питаннях.

У виборі матеріялу для цього Збірника Редакція поклала собі за завдання повну об"єктивність;подаючи голоси сторонників різних поглядів без всяких критичних уваг,ми ставимо собі єдину ціль зробити доступним для товаришів весь матеріял по даному питанню,що є в нашім розпорядженні,дати стимул до дальшого обміркування справи реальних каталогів,і помогти нашим робітникам книги використати чужий досвід,щоби тим оживити і нашу теорію,і нашу практику.Ми не думаємо займатися "начетничеством",не хочемо також клястися словами учителів,тоб то боронити свої ідеї не аргументами,а ссилками на авторитети,а просто думаємо, що ознайомлення з літературою предмету є невідмінним обовязком у всякій роботі,бо це дає збереження сил і охороняє від одкриття давно знаних Америк,тоб то від абсо-

лютно непродуктивних занять.

На жаль мусимо заявити, що і в цим числі нем не судилось подати що небудь із американської літератури... без нашої в тім вини.

Редагowання цього числа, рівно, як числа 4-5, присвяченого предметовому каталогові, перевів В.О.КОЗЛОВСЬКИЙ.

Редакція.

- : - : - : - : -

Рудольф Фокке.

ПІДВАЛИНИ ДО ТЕОРІЇ СИСТЕМАТИЧНОГО КАТАЛОГА.

Тему, про яку мені випада на долю говорити, що найпростіше можна висловити в такому запитанні: оскільки є можливе встановити такі основні положення для систематичного, або реального каталога, що мали би загальне значіння? Це питання що найтісніше звязано зі стремліннями, які постали за декілька десятків років перед тим в бібліотечній справі, а саме-утворити задля всіх, або принаймні для певної групи бібліотек по можности далекойдучу одноманітність устрою. Розвиток бібліотечної техніки приведе нас сам собою до того, щоби поширити це стремління також і на систематичний каталог.

Але й без таких далеких перспектив, теорія та практика знову й знову примушують нас підійти близше до проблеми, що полягає в тому запитанні. Я кажу: знову та й знову, бо зусілля та спроби утворити принципові основоположення для систематичного каталогу, так само старі, як і бібліотекознавство. Можна навіть сказати, що усі численні схеми система-

тичного каталога,які подавано в підручниках та поодиноких статтях,усі спори з приводу цього предмету,в яких автори розходяться більше або меньше далеко,підтверджують існування цеї проблеми і свідчать про отремління розвязати її,чи то буде для всієї справи в цілому,чи лише для бібліотек певного типу.Ріжноманітність тих систем та поглядів щонайкраще доводить,що проблеми ще не розвязано задовольняючим способом.Я зовсім не немагаюся давати критику,чи то загальний огляд цих ріжних систем.Ще меньше вважаю я за потрібне додати до тих численних систем ще яку будь нову.

Питання,що я підношу,полягає в тім,до якої міри можливе встановити для систематичного каталога такі підстави,що мали би загальну силу?До цього питання ми приходимо так через ріжноманітність зконструованих теоретично,а почасти й практично переведених систем,як і через розходження наукових поглядів.Иншими словами:-тому,що досі не удалося утворити такої бібліотечної системи,що мала би силу для всіх бібліотек,або встановити принципи,що самі в собі крили би логічний доказ своєї правильности,треба перш за все дослідити,оскільки взагалі своєрідні риси систематичного каталогу дозволяють таке схематизування.

Логічне вступне питання,чи можливо взагалі установити для систематичного каталога загально дійсні правила,відпадає само по собі,бо коли ми припускаємо,що існує систематичний каталог,то само поняття речі криє в собі наявність оттаких загально дійсних правил.Але це вступне питання має рацію остільки,оскільки воно ставить передумовою точне з"я-

сування того,що власне треба вважати за систематичний ~~за систематичний~~ каталог.Отже наш дослід має подвійне завдання: I) Означити поняття природи систематичного каталога, цеб то дати опреділення;

2)На підставі здобутих таким чином ознак та за допомогою досвіду,цеб то індуктивним способом дійти до здобутків, що їх бажаємо,а саме накреслити загальні риси головної схеми систематичного каталога взагалі.

I.

Отже,поперше,опреділення. Бездоганне опреділення,якому нічого не можна було б закинути,та яке намагалося би правити за єдине правдиве,треба звичайно скласти так,щоб воно було дійсне,за для кожної бібліотеки.Правда,хоч і велика ріжниця є поміж бібліотеками ріжних типів,але кепсько було б з нашою наукою,як би ми не з"уміли дати опреділень та правил,дійсних для всіх бібліотек взагалі.

До моєї теми не належить доводити та обгрунтовувати це детально.Я лише зазначаю,що мала бібліотека,яку організовано правильним методом,повинна допускати без жадних принципових змін розширення до великих розмірів;що,далі,спеціяльна бібліотека є,власне,нічим иншим,як частиною бібліотеки загальної;що,наприкінці,бібліотека,призначена задля широких кол громадянства,так само не може обійтися без бібліотечної техніки,як і книгозбірня,що її призначено виключно для наукових завдань.

Ясно,що опреділення,встановлене для систематичного каталога мусить правити за дійсне для наукової бібліографії,що не обмежена ані фондом будь-якої бібліотеки,ані бібліографічно самостійною літературою.Тому,що така бібліографія це і є

як раз ні що инше, яко систематичний каталог абстрактно звязаної групи бібліотек, в якому по можности, широко охоплено фонди бібліотек.

Логіка вчить нас, що кожне определіння мусить бути систематичне; що насамперед воно мусить вказувати на найблизший рід, найблизше "genus proximum"-найблизшого вище поняття, а потім на специфічне відріжнення, цеб то на ознаку, що утворює рід. За genus proximum до поняття систематичного каталога правитиме поняття "упорядкований реєстр". Також навряд чи розійдуться думки що до специфічного відріжнення. Тісний звязок поміж науками та систематичним каталогом існував завжди й не викликав жадних суперечок з якої-будь сторони. Він маєтьєя також і в механізмі сучасних американських систем каталогів, але звичайно там механізмові належить перша роля. Тому ми можемо вважати цей звязок за ознаку, якої не можна одірвати від поняття систематичного каталога. Отже за специфічне відріжнення правитиме в такий спосіб поняття "науковий". Тому систематичний каталог то є "науково впорядкований реєстр книжок бібліотеки".

Поки що ми маємо определіння лише номінальне. Алеж уникнути цього неможна, бо поняття, що його треба определіти, зформульовано в такому виразі, який зазначає, в загально зрозумілій формі і вище поняття і специфічне відріжнення. Однак додаючи други ознаки, перетворюємо поволі це номінальне определіння в определіння реальне.

"Впорядкований науково" може значити лише "впорядкований згідно із систематикою наук". За систематику наук треба вважати дві речі:

І) Систематичне класифікування всього обсягу наук в цілому,

або систематику в тісному розумінні слова; 2)Системи окремих наук. Обидві разом складають звичайно безперервне ціле і в такім значінні ми і будемо розуміти, поки що, поняття систематики наук. Розкривати це поняття далі ми не будемо, бо для нашого определіння це не має сущного значіння.

Отже систематичний каталог то є реєстр книжок тої чи иншої бібліотеки, упорядкований згідно з систематикою наук. Таким чином ми, хоча й не зовсім точно з боку формального, дійшли до загально прийнятого розуміння природи систематичного каталогу. Проте спинитися на цьому не можна. Труднощі саме починаються. Полягають вони в тому, що науки, які існують під той час, і відповідна література, книжки-то зовсім не одно й теж. Книжки то є формальний вираз минулої та сучасної науки. Науку яко таку можна уявити собі без книжок. Невідмінними являються лише суть науки та абстрактний ідеал її. Змістом же вона зміняється: наука сьогоднішнього дня це не те, чим вона була вчора.

Реалізацією того вічно змінного змісту науки є література ж). Історія літератури та бібліографія, або в бібліотечно-технічнім розумінні реальний каталог, - це дві спеціяльні науки, що дають літературі життя й конкретну форму. Обидві науки мають на меті упорядкувати певними способами всі витвори людського духа, наскільки вони закриплені письмом або друком, і зберегти їх для сучасности та для потомства. Щоб підняти таке завдання, вони мусять іти тією дорогою, що вказує їм історія

ж) Поняття "література" ФОККЕ вживає в широкому розумінні слова, а ніяк не в значінні красного письменства.
Перекладчик.

розвитку наук. А з цього з логічною послідовністю виходить, що наука про систематичний каталог є дисципліною історичною.

Систематика наук, яку покладаємо за підвалину до систематичного каталога, історичного моменту в собі не криє і крити не може, бо вона спирається лише на невідмінну сущність наук. Отже ми мусимо звузити здобуте нами попереду опреділення, зробивши до нього додаток, і тому кажемо: - Систематичний каталог то є реєстр книжок бібліотеки, упорядкований бібліографічно-хронологічно за систематикою наук.

Ще одну ознаку до свого опреділення здобуваємо зі своєрідних рис наукової літератури. Система наук не говорить нічого, ні про те, що кожна дисципліна має свою бібліографію, ні про те, що існують такі науки, як методологія та філософія так наук в цілому, як і окремих наук. Система зовсім не вимагає, щоб історія наук показувала наочно поступ розвитку всіх наук в цілому та кожної науки з"окрема. Не вимагає вона також і того, щоб цю історію наук звязано було з прізвищами певних осіб. Система не вимагає навіть того, щоб вилучати твори, присвячені їй самій, та надавати особливої ваги поодиноким літературним творам, як джерелам науки. Не через систему наук складається звичайно і так, що багато є книжок, які змістом своїм належать до ріжних галузів науки, або, як от часописи несистематично охоплюють всю певну галузь чи її частину і т.д. - коротко, цей розподіл за формальними ознаками належить виключно до літератури, а система наук має чисто матеріяльну природу.

Я називаю явище, з яким ми маємо тут діло, формальним характером літератури. Тільки він дає нам змогу утворити цілком необхідні розподіли, що їх бракує систематиці наук. Він також постачає нам і останню дуже сущну ознаку до нашого опреділен-

ня.Додаємо її і таким способом здобуваємо таку остаточну формуловку:-Систематичний каталог то є бібліографічно-хронологічно упорядкований реєстр книжок бібліотеки,складений за систематикою наук в підрозділи,які допускає формальний характер літератури.

Чи влучив я тим опреділенням в ціль,це справа критики. На мою думку воно відповідає тим вимогам,що їх треба ставити до правильного опреділення.

Вже з того,що сказано раніше,ясно,що значінню систематики наук покладено певні межі.Через те я і вживав в свойому опреділенні виразу-"за загальною вказівкою систематики наук".Проте навряд чи треба згадувати,що коли тут вживалося слова "межі",то це не значить,що принципово вкорочується наукову систему,або обмежується її.Цим підкреслюється тільки,що з природи своєї вона непридатна в застосованні до певних бібліографічних явищ і що через те обмежується її значіння.Фактично кожен систематичний каталог звужує застосовання систематичного принципа вживаючи поруч з науковим порядкованням також порядкування абеткове.

До цього ми ще повернемося,а тут розвязуємо справу лише з її принципового боку.Я мушу обгрунтувати,через що саме в свойому опреділенні я не згадав про абеткове порядкування,якого на практиці вживається так широко.Я не зробив цього тому,що розподіл за абеткою не належить до сущних принципів упорядковання,уживаних в систематичнім каталозі, якими являються принцип науково-систематичний,літературно-формальний та бібліографічно-хронологічний.

В каталогах можна вживати абетки в подвійний спосіб:- 1)Порядкуючи за абеткою назв творів;2)розкладаючи всю дис-

ципліну в цілому або окремі частини її на речеві, предметові слова і порядкуючи їх за абеткою. Абеткове порядковання є специфічною ознакою абеткового каталога і абсолютною протилежністю до порядковання наукового в систематичнім каталозі. Певно можна користуватися абеткою також для творення таких розділів, котрі характеризували би формальний характер літератури, напр.: історія якоїсь науки, філософія якоїсь науки, тому що тут ми не маємо безпосередньо справи з назвами творів так само як і в систематиці. Лищається в такій спосіб тільки та функція систематичного каталога, в якій за його історичним характером виявляється принцип бібліографично-хронологичний, а саме перераховання відповідних творів. Поняття в свойому розвитку, який я зазначив, дозволяє лише хронологічну послідовність. Коли-ж хтось захоче завести заміоць логічно необхідного принципа абеткове порядковання, цеб то цілком випадковий принцип, то треба принаймні до такої безпринциповости ставитися свідомо. Зовсім не ясно, через що, в якому будь місці систематичного каталога треба вживати впорядковання за абеткою назв, коли існує вже абетковий каталог, що задовольняє практичній потребі. Певні протилежні факти, наприклад хоч би те, що одна університетська бібліотека склала каталог, назвавши його "систематично-абетковий основний каталог", -ні в чім не зміняють правильности моєго доказу. Звичайно, зовсім инша річ, коли через практичні міркування рішають порядкувати твори в певних групах за абеткою назв. До систематичного каталогу це не має жадного відношення і робити так можна лише в бібліотеках, які поруч з систематичним каталогом можуть дозволити собі розкіш топографічного каталога, що відповідає розстановці книжок. Алеж подібний каталог ніяк неможна назвати систематичним.

Взагалі розвязуючи справу, що про неї говоримо, треба стерегтися того, щоб не переплутати поняття. Наприклад, коли я наводжу за абеткою твори письменників якої-будь літературної епохи, чи то в цілому, чи то розбиваючи їх на певні групи, то це не є абеткове порядкування за назвами творів. Прізвище автора має тут значіння наукового предмету, а я вживаю розподілу предметово-абеткового.

Коли за абеткою групується певний науковий зміст, то це цілком инша річ ніж порядкувати за абеткою, бо всеж таки система творить тут і грунт, і вихідний пункт.

Система, яку проведено послідовно, зберігає свій принцип аж до найдрібніших розподілів; коли ж в якому будь місці систематичного каталога впорядковані за абеткою предметові рубрики вплітаються в систему, то це вже буде відступлення від загального правила. Ні один досвідчений бібліотекар не заперечуватиме, що принагідний розподіл наукового матеріяду за допомогою абетки приносить певну користь, а це значить, що існують оправдані причини, які це виправдують. Однак заведення такого предметово-абеткового способу порядкування не є чимсь необхідним, тому воно не становить ознаки систематичного каталога, і по цій причині я не включив цього момента в определіння. Момент цей належить до другої частини нашого досліду, до якої ми переходимо. Як я зазначив у вступі, ця частина полягає в тому, щоб на підставі здобутих в определінні ознак та за досвідом накреслити загальні риси основної схеми систематичного каталога взагалі.

II.

За-для ясности укладаю ці загальні риси основної схеми систематичного каталога в оттаких семи пунктах:

1) Бібліотекознавство, не намагається дати систематичну класифікацію круга наук в цілому і бере за підвалину при систематизуванні поодиноких наукових дисциплін систематику даного часу. Отже я переконаний, що нам треба відкинути теоретичну вимогу, щоб в систематичному каталозі розподіл за системою виявлявся навіть в послідовному порядку основних галузів науки. Тут перед нами повстає питання, що його вже обговорювалося віддавна, а саме про класифікацію, або систематику наук в тісному розумінні того слова. Яка власне система класифікації мусить правити за провідну? Простеживши історію цього спору від Платона та Аристотеля за Беконом, д"Аламбером, Локком, Бентамом, Ампером, Гегелем, Контом, Спенсером (зазначаючи лише найвидатніші прізвища) аж до наших часів, треба визнати, що в наш час ми ще більше віддалені від згоди, як коли-небудь. Справа ця і тепер ще в такому самому стані, як приблизно п"ятьдесят років тому її сформулювали двоє відомих своєю ерудицією вчених, що брали участь в рішенні проблеми. Людина бібліотечної практики, відомий Андрій ШЛЕЙЕР-МАХЕР писав року 1852-го так: "нема нічого більш довільного ніж розподіл та установлення послідовного порядку наук, до яких можна підходити з самих різнородних точок погляду". І того ж самого року чуємо, як учень Гегеля, систематик та професор державного права Лоренц ф. ШТЕЙН найенергійнішим способом захищає протилежний погляд: "Система життя, а разом з тим і науки не може бути чимсь довільним. Вона мусить, як що не хоче суперечити сама собі, визнати скрізь за можливу і правильну тільки одну систему. Не можуть правити за правдиві одночасно дві системи науки і дійсного життя, - поруч з правдивою не можлива ніяка инша".

Хто правий? На мою думку обидва: один що до факту, другий в теорії. Моністичний дух нашого думання вимагає для світу та для життя, то значить у філософії, а так само і для наук, що хотять зрозуміти життя та світ, енциклопедичної системи, в котрій розподіл повинен бути переведений за єдиним неоспореним принципом. Проте, з літератури знаємо, що дійсність зовсім не відповідає цьому ідеалові. Щодня ми переживаємо світ в його яскравій різноманітности так в нас самих, як і по за нами; бачимо, як буйно розвиваються науки, даючи все нові паростки, але охопити остаточно внутрішній звязок речей та наук нам не дозволено. Ніяка філософія, ніодна класифікація наук не здолали, доводячи свою систему, знайти такої сили переконання, щоб на довший час згуртувати навколо себе домінуючу більшість. Бібліотекознавство не має власне рації приставати обовязково до якої-будь певної системи класифікації наук, бо мотивований по суті послідовний звязок головних дисциплін має для нього, як то відомо кожному, лише другорядне значіння. Проте що ж поставити замісць органічного розподілу? За допомогою подвійного, загально відомого з часів Бентама розподілу на науки природні та гуманітарні мало що можна вдіяти. Найбільш правильним буде все ж таки поділ наук згідно з ділянками наукової роботи і тоді виходить, що послідовний звязок дисциплін, який опирається на офіційно встановлені факультети, буде все ж таки найкращий. Не трудно було б впорядкувати в відповідний спосіб ту велику кількість наук, що зібрані в рамах філософічного факультету, додавши до них також і ті дисципліни, що їх не викладають по університетах. Отже так чи сяк, а в кінці треба признати, що надзвичайно важливу справу про систематичний

розподіл наук в цілому,-ми повинні передати иншим,більш компетентным за нас,бажаючи їм через щирі зусилля розв"язати справу остаточно.

Цілком инакше треба ставитися до поодиноких дисциплін. Тут,очевидячки,завдання бібліотекаря полягає в тому,щоб положити за підвалину систематичного каталогу певну її систему даної доби,яко підсумку найвищої наукової свідомости.Бо треба признати,що як всі людські інституції,так само і науки та їх системи,рано чи пізно,повинні змінитися.

2) Справу,чи вважати якусь галузь досліду за науку,розвязується не лише за науковою цінністю цеї галузі,але також за її бібліографічною самостійністю.Отже ми робимо зміни в науковій конструкції,утворюючи новий головний фах,лише тоді, коли нова конструкція зарекомендувала себе через велику кількість бібліографічного матеріялу.

3) Кількість розділів системи,що їх подано в систематичному каталозі,стоїть в прямому відношенні до маси літератури,що мається даного часу в бібліотеці.

Иншими словами вирішення питання,чи слід підпорядковувати,чи ставити поруч як рівновартні такі поняття,що стосуються одно до другого яко спеціяльне до більш загального,залежить від того,оскільки вужче поняття розвинено бібліографічно.

4) Кількість літературно-формальних підрозділів якого-будь розділу системи стоїть також в прямому відношенні до маси відповідної літератури,що мається даного часу в бібліотеці.

Иншими словами: вирішення питання ,чи розділяти,чи зводити під одною рубрикою літературно-формальні поняття,що по суті координуються поміж собою,залежить також від того,оскільки вони розвинені бібліографічно.

5) Коли в якому-будь розділі системи кількість скоординованих частин шкодить переглядові, то дозволяється впорядковувати за абеткою.

В першій частині цього докладу я подав вже свої думки що до відносин абеткового принципу до властивого конститутивного принципу систематичного каталога, а тому не слід забувати, що абетковий принцип має лише факультативне значіння.

6) Науково-систематичний та літературно-формальний принципи перехрещуються по черзі під проводом першого.

Отже, йдучи за тим положенням, що складає основне правило схеми систематичного каталога кожної науки, треба на мою думку додержуватися такого методу:-спочатку встановлюється систему, що відповідає сучасному станові науки; одночасово, вважаючи на бібліографічні обставини, складається залежно від них кількість розділів системи. До кожного з цих розділів відноситься належні твори. Потім в кожному з цих науково-систематичних розділів твори розподіляється за принципом літературно-формальним. В такій спосіб, як що є відповідний матеріял, утворюється низку підрозділів з назвами:-бібліографія, історія, біографія, методологія, філософія відповідної науки; джерела, часописи, збірки, лексика і т.д.; наприкінці-системи або курси. Що важливіший науково-систематичний розділ, то більше матиме він літературно-формальних підрозділів; зате другорядний розділ має менше підрозділів. В багатьох випадках існуватиме лише розділ "системи", або "курси", до якого належить більшість наукових монографій. Часто доведеться, за браком відповідної літератури, зводити окремі літературно-формальні підрозділи в якомусь вищому розділі системи, наприклад літературно-формальний підрозділ

"Біографії" доведеться найчастіше зводити до систематичного розділу:"Загальні твори".

Так само часто доведеться в межах мало розвиненого систематичного розділу відмовлятися від творення рубрик,за літературно-формальною точкою погляду.Невелика кількість творів впорядковується в цих випадках разом,аж доки розділ значно не зросте.(Порівняй §4). Хоча практика й дозволяє модифікувати і за певних обставин такі модифікації треба визнати за бажані,-однак по суті не можна ухилятися від теорії,що її подано в попередньому параграфі,бо вона єдина вказує,в який спосіб можна гармонійно об"єднати обидва непримиренні принципи порядкування-науково-систематичний та літературно-формальний в новому принципі.Йдучи за цею теорією,ми утворюємо певну кількість сущно оправданих рубрик,котрих число мусить відповідати сумі літературно-формальних підрозділів,які сконструовано по всіх систематичних розділах.

7) В межах рубрик,які утворено в наведений спосіб,книжки порядкується за бібліографічно-хронологічною чергою.

Це положення,від якого на мою думку,відступити не можна, не потрібує дальших пояснень.

Мої висновки торкаються найтруднішої галузі всього бібліотекознавства,-галузі,що її конче потрібно освітити.Спроби означити поняття систематичного каталога та подати сталі, оперті на логічних заключеннях та на емпіричних міркуваннях, основні положення,не виконано ще досі в задовольняючий спосіб.Коли ця спроба мені пощастила,як це говорить моє наукове переконання,або коли бодай частину моїх висновків буде признано за правильно,то одно принаймні буде досягнуто: не треба буде починати знову досліди в тому,що визнано вже за правдиве.

Переклала ЛІЯ ГРУЗИНЕНКО.

Гано Шлаймер.

СИСТЕМАТИЧНИЙ КАТАЛОГ ЧИ ПРЕДМЕТОВИЙ КАТАЛОГ?

(Глава із статті: Бібліотечний предметовий каталог. Z. f. B. 1923).

Зреферувала О. ПІСКОРСЬКА.

В своїй статті: "Бібліотечний предметовий каталог" бібліотекар Університету в Градці Гано ШЛАЙМЕР присвячує окрему главу порівнюючому розглядові предметового та систематичного каталогів. Виходячи з того, що при сучаснім економічнім стані жодна бібліотека не може мати двох каталогів: систематичного та предметового, доводиться зробити вибір між цими двома типами реального каталога. Предметовий каталог знаходить все більшу кількість прихильників і йому, на думку ШЛАЙМЕРА, належить майбутнє, хоч прихильники систематичного каталога і надають предметовому каталогові значіння механічного покажчика до систематичного каталога.

Мета каталога полягає в тому, щоб як мога скорше та точніше подати літературу на певну тему. Предметовий каталог вповні задовольняє цій вимозі, даючи літературу на кожний окремий предмет в абетковому порядку. Систематичний каталог для того, щоб відповісти своїй меті, мусить не тільки охопити всі види людського знання, але й дати кожному з них певне місце в схемі. В основі кожної бібліографічної системи лежить філософська класифікація наук. Між тим такої системи знань, яка була б всіми прийнята, не існує, про що свідчить історія наукової та бібліографічної систематики. Класифікація наук від Платона та Аристотеля до нашого часу являть-

ся філософською проблемою. Особливости кожної науки залежать не від її предмету та методи, а тільки від її завдань. Таким чином бібліографічна система і систематичний каталог, що на ній будується, нетверді в своїй основі. Систематичний каталог не може групувати літературу в певному порядку, коли саме місце тої чи иншої науки в бібліографічній схемі може бути спірним. Крім того систематика допускає проявлення суб"єктивізму. Кожний, що працював над систематичним каталогом, знає про це. Багатий матеріял для проявлення суб"єктивізму дають книжки широкого та невиразного змісту. Як приклади ШЛАЙЄР називає книжку ОСТВАЛЬДА: "Наука про фарби", де фарби розглядаються з погляду-математичного, фізичного, хемічного, фізіологічного і психологічного, та твір БЛЮХЕРА про воду, котрий автор називає підручником для геологів, метеорологів, біологів, хеміків, фізиків, лікарів, сільських господарів та техніків. В таких випадках віднесення книжок до того чи иншого розділу буде цілком випадкове і індивідуальне. Наслідком цього буває розміщення книжок, що трактують про той самий предмет, а иноді тої же самої книжки в різних виданнях, по різних відділах каталога. Предметовий каталог просто розвязує це питання; він поміщає книжки під той предмет, якому присвячено книжку, незалежно від того, з якої точки погляду він розглядається. Так, книжку Оствальда він поміщає в каталозі під предметовим словом "фарба", а книжку Блюхера-під словом "вода".

Навіть порядкування такого матеріялу, що здавалось би не може викликати сумнівів, як наприклад біографічна література, котру предметовий каталог групує під прізвища, ускладнюється при систематиці. Біографії осіб, що працювали в різ-

них галузях знання, чи не проявили себе в якім-небудь науковім фаху, чи біографії громадських діячів, можна помістити цілком суб"єктивно в той чи другий відділ. Так, літературу про Бісмарка в систематичнім каталозі можна знайти в відділах історії, політики, економіки, філософії і теології. Ще більші трудноці виникають при класифікації тих наук, зміст яких та їх відношення до других наукових дисциплін ще не установлено самою наукою.

При такому становищі об"єднання одноманітної літератури стає зовсім неможливим. В підтвердження цього ШЛАЙМЕР приводить два приклади з практики систематичного каталога університетської бібліотеки у Градцу. 34 розвідки про щоденну пресу розподілено між 20 різними відділами, що належать до 6 наук, а саме: 14 творів знаходяться в 4-х підрозділах загального відділу, 9-в 6 підрозділах історії, 6-в 6 підрозділах права, 3-в 2 підрозділах філософії і по одному в історії культури та в теології. Твори про охорону тварин розподілено в 17 відділах 9 різних наукових галузів. Однородні речі роз"єднуться навіть в тих випадках, коли предмет має певне місце в системі. Наприклад твори по історії окремих літературних родів, як от роман і драма, розділяються по мовах, не уважаючи на те, що практична потреба вимагає їх об"єднання, котре оправдується також історичним розвитком цих літературних родів.

Проти систематичного каталога ШЛАЙМЕР висовує ще його нерухомість, котра не відповідає безупинному розвиткові знання. З ростом знання змінюється зміст окремих наукових дисциплін та їх взаємовідносини. (Розвиток фізичних наук в 18 ст., відокремлення теології від філософії). ВУНДТ по-

ставив твердження, що утворення системи знань може мати тільки значіння спроби. Це ще більш можна сказати про бібліографічну систему, що має на меті практичні завдання. Тут, крім змін в самих науках та в наукових поглядах, мають значіння також зміни в політичному та громадському житті. Ці зміни стоять перед систематичним каталогом, як постійні перешкоди. Великі бібліотеки не можуть постійно переробляти свої каталоги, відповідно до зросту знання. Приходиться робити частковї, штучні зміни, що порушає загальний характер системи і веде до нелогічности каталога. Для багатьох нових самостійних дисциплін часто неможливо знайти відповідне місце серед установлених вже рубрик. Із того виникає, що такі науки, як археологія, біологія, краєзнавство та народознавство не знаходять для себе зовсім місця в деяких системах, в той час як ми напотикаємося тут же на такі давно перестарілі і забуті поняття, як камеральні науки. Багато відділів уявляють з себе збірку цілком самостійних, не звязаних між собою творів. Це тільки помагає загубленню творів, а не їх розшукуванню. Відділ "мішанини" страшенно розростається і заключає иноді тисячі творів. ШЛАЙМЕР порівнює систематичний каталог з братською могилою, де книжки лежать в безладі, так що знайти їх можна тільки випадково.

Ще одну негативну сторону систематичного каталога ШЛАЙМЕР бачить в тому, що під рубрики наукової системи приходиться підводити цілком штучно також ненауковий матеріял. Як приклад, ШЛАЙМЕР называє літературу, що відноситься до спорту. ЇЇ містять то у відділі мистецтва поруч з театром та музикою, то у відділі педагогіки. Систематичний каталог дає багатий матеріял на тему: "Гумор у бібліотеці".

пареші систематичний каталог не відповідає вимогам сучасного життя, яке виявляє тенденцію до спеціялізації, через що читачі дуже рідко вимагають літературу по загальним питанням і звичайно потребують книжок в рамах якоїсь вузької спеціяльности. І як раз тут систематичний каталог дуже часто не дає потрібної відповіді.

Таким чином систематичний каталог задовольняє таким вимогам, яких до нього не ставлять, а з другого боку не може дати відповіді на те, за чим до нього звертаються.

При рішенні питання, який із обох каталогів слід вибрати, грає немалу ролю ще одна обставина. Потреба економії коштів і сил вимагає заведення централізованої каталогізації. Але ж така централізація стає неможливою, поки німецькі бібліотеки будуть триматися своїх систематичних каталогів. Останні мусять бути пристосовані до особливостей кожної окремої бібліотеки, бо система, заведена в бібліотеці універсального типу, являється непридатною для спеціяльної бібліотеки, а великі маси літератури з якоїсь галузі вимагають більшої деталізації класифікаційної схеми, чим невеликі розмірно фонди. І тільки предметовий каталог дає змогу завести єдність в каталогізації книжок у всіх німецьких бібліотеках, незалежно від їх розмірів і характеру.

ШЛАЙМЕР називає цілу низку спроб, що їх було пропоновано для поліпшення систематичного каталога. Так А. МАЙЕР бачить вихід в періодичному перегляді каталога з точки погляду логічної, історичної та практичної. Однак ШЛАЙМЕР критично ставиться до цих спроб і відкидає в основі систематичний принцип. Замість утворювання предметового покажчика більш доцільно перейти зовсім до предметового каталога. Досвід по-

казує,що в тих бібліотеках,де існують одночасно систематичний і предметовий каталоги,значно більш користуються предметовим каталогом.Цей каталог майже не відбиває на собі змін в наукових галузях та громадському житті, через свою еластичність та рухливість;він бере термінологію так,як її подає наука,і зводить синоніми до одних назв.

Все це показує, що бібліотекам слід направити свою наукову роботу на утворення предметового каталога.Систематичний каталог й досі панує над предметовим тому,що йому надають надзвичайне значіння, для планового комплектування бібліотек.Але й тут добре розроблений предметовий каталог може виконати цю ролю. Добрі сторони предметового каталога повинні схилити бібліотеки відмовитись від консерватизму і перейти вкінці до цього каталога.Економія часу і роботи буде нагородою за важку працю переходу від систематичного каталога до предметового.

- : - : - : - : -

Франц Кох.

ПРЕДМЕТОВИЙ КАТАЛОГ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ в ВІДНІ.

Національна Бібліотека мала тільки один повний картковий абетковий каталог.Що до систематичного каталога,то були виготовлені тільки деякі окремі відділи.За часів старого режиму не вистачало засобів щоб довести до кінця цю величезну роботу над систематичним каталогом.Правда,недостачу повного систематичного каталога до деякої міри пробували заповнити системою наукових референтів,а також спеціяльними каталогами окремих збірок та каталогами окремих рефератів,але це,

розуміється, були паліативи, викликані необхідністю. Через те, що єдиний повний каталог Національної Бібліотеки із зрозумілих причин неможна було виставити для користування читачів, і через ті незручности, які з цього виходять і про які нема чого багато говорити, - Дирекція вирішила розпочати рівнобіжно працю над трьома каталогами; до цього приступили одночасово I січня 1923 року. Наскільки ґрунтовно треба було обміркувати й зважити цю працю, наскільки треба було разом з тим поставити в правильні взаємовідносини бажане з можливим, видно з того, що вирішення Дирекції почати означену працю припало якраз на найтрудніші часи, коли Бібліотека не задовго перед тим втратила через скорочення пять наукових робітників і цілу низку середніх співробітників; коли у відділі друків, в якому мали бути переведені ці роботи, залишилось тільки II наукових робітників, і до того треба було при десятигодинній праці в читальні і під загрозою дальшого скорочення зберегти той самий розмір роботи, що був досі. До цього слід додати, що новий пресовий закон надав Національній Бібліотеці, як Центральній бібліотеці Австрії, по 2 примірники книг і по 4 примірники газет; це ще збільшило роботу, яку доводиться переводити скороченими силами. Разом з цим не можна не згадати за те, що хоч в Австрії в останні часи законом передбачається середній персонал, але на практиці ще його нема, і через те ціла низка праць, що їх виконують у Німеччині середні співробітники, у нас переводиться науковими робітниками. На щастя в останні часи міністерство Народньої Освіти, йдучи на зустріч постановам бібліотечних організацій, стало де-факто вводити середній персонал, так що в двохрічній школі, що її відкрито з осени

при Національній Бібліотеці, буде підготовлятися відповідний кадр середніх співробітників.

Що-до названих робіт над каталогами, то було вирішено в першу чергу перекаталогізувати підручну бібліотеку читального залу і завести друкування покажчика книг цієї бібліотеки, для чого Міністерство Освіти, не зважаючи на трудні часи й грошову скруту, не відмовило в посильній допомозі. Каталог, що його редагування доручено було референтові, з"явився в липні. Дві другі більш широкі роботи грунувалися на таких міркуваннях. Тому що найбільший попит, цілком зрозуміло, має новіша література, треба було, йдучи на зустріч потребам читачів, перш за все каталогізувати в відповідній загальноприступній формі цей фонд. Такій меті повинні були служити покажчики нових поступлень, що виходять що-три місяці й подають нову літературу з I січня 1923 р. в систематичному порядку та за абетковим реєстром авторів.

Покажчик поступлень реєструє все за невеликими виїмками, що майже не грають ролі для наукового досліду, і таким способом він виконує завдання друкованого каталога взагалі; далі являється бібліографією австрійського друку, бо Національна Бібліотека служить центральним книгосховищем обовязкових примірників, і вкінці служить цілям обміну, бо в покажчику зазначено всі дуплети, що можуть бути обмінені. Перший зошит реєстру нових поступлень міг вийти разом з покажчиком підручної бібліотеки.

Що-до третього каталога, то перш за все треба було вирішити важливе й відповідальне питання, в якій формі повинен вестися цей каталог. Перш за все було вирішено, що треба відновити ведення реального каталога. Тут було дві можливості:

або продовження старого систематичного каталога, або введення предметового каталога, для якого керівник відділу друкованих творів д-р Е.Гроаг оклав тимчасові правила. Після довгого обмірковування вирішили не йти по старому шляху з тих причин, що система, яка була покладена в основу каталога, без належних далекосяглих змін стала вже мало придатною для вжитку. Спроби розвязання цеї проблеми в дусі ідей Адольфа МАЙЕРА через прийняття трьох конституивних принципів: логічного, історичного й практичного, тоб-то через введення плюралізму, так же мало допомагають справі, як і пропозиції Карла БОЙЗЕНА, щоб доповнити систематичний каталог предметовим покажчиком, бо такий покажчик як раз має передумовою вже закінчений повний систематичний каталог. Отже треба було утворювати щось нове по суті.

Питання систематичного каталогу взагалі дійшло до критичного пункту, круг котрого розгортаються дискусії. В Пруській Державній Бібліотеці провадиться оновлення систематичного каталогу, і здається було б краще зачекати наслідків цієї праці, що вже проробляється на протязі кількох літ, і скористатися з них. Особливо слід було б прийняти на увагу той момент, на який справедливо вказав МАЙЕР, що систематичний каталог бібліотеки, подібно до історії чи Музею, повинен відбивати в собі духове життя своєї країни. Як раз для інституції такого величезного культурного значіння як Національна Бібліотека, що з"осередила в собі память вікового культурного життя подунайських країн, те рішення, що його остаточно прийняли, було рівнозначне відреченню від ідеальних і принципіяльних позицій, хоч, будемо сподіватися, лише тимчасово. Як раз відносно нашого багатого старого фонду було би дуже добрим і

приваблюючим завданням утворити з нього для істориків духового життя Австрії невичерпане джерело знаходів. Але несприятливі обставини часу примушують нас перевести свої очі від приваблюючої картини багатого стола до турбот про щоденний шматок хліба.

Але ж чи одна тільки систематика є джерелом духової культури суспільства, об"єднаного локально й хронологічно, з його кристалізаційним пунктом - бібліотекою? Хіба енциклопедичний словник - а предметовий каталог має характер словника - не служить історикові для такої ж мети? Як багато дає нам словник БАЙЛЯ для пізнання духової культури його часу. Звичайно, систематичний каталог, - в тім ми мусимо згодитися з МАЙЄРОМ, дозволяє краще заглянути в ті процеси, що відбуваються в данім суспільстві, в його органичній цілості, це бо й є головне завдання каталога, - в той час як предметовий каталог дає можливість ознайомитися тільки з тою стадією, в якій знаходиться та чи инша проблема. Проте багато рішаючих моментів примусили нас з рештою прийняти предметовий каталог, який спочатку повинен був описати нову біжучу літературу, починаючи з I січня 1923 року, а при більш сприяючих обставинах мав охопити також всі фонди Бібліотеки. Що до нового фонду, то покажчик нових поступлень дає також і систематичний перегляд, хоч і в дуже грубих поділах. До того ж ми були в дуже сприятливих умовах, бо могли використати порівнюючи багату літературу про предметовий каталог, що грунтується на досвіді новіших часів. Питання це настільки вже з"ясоване попередніми працями Біка, Богати та Цедлера, що Георг Шнайдер в своєму дуже гарному "Підручнику бібліографії" міг дати вже як підсумок теорію предметового каталога. Одночасово Ганс Шлаймер так добре об-

ґрунтував цю теорію з практичного, теоретичного й критичного боку, що її не можуть захитати і заперечення Франца Шміда, про котрі ми згадаємо ще дальше. Все це дає нам право твердити і вірити, що ми закладаємо нашу будівлю на міцному ґрунті.

До цього треба додати, що Віденська Університетська Бібліотека мала найкращі доводи із своїм предметовим каталогом, і з психологічного боку цікаво зазначити, що за предметовий каталог досі стояли як раз південно-німецькі бібліотеки. Принципові положення, що вимагали остаточного вирішення в той чи інший спосіб, в достатній мірі з"ясовано і прийнято майже одноголосно. Вигода систематичного каталога в тім, що він дає огляд всієї літератури по даній галузі науки, - вигода предметового каталога, що він концентрує в однім місці літературу по окремих питаннях. Між цими вигодами як раз і доводиться вибирати, бо між ними є, так би сказати, антагонізм, котрий приводить до того, що вигоді в однім напрямі відповідають незручності в другім, а саме розпорошування літератури по тому самому предмету в систематичнім каталозі і брак перегляду літератури по якісь галузі в цілості в каталозі предметовім. Ми визнаємо велике значіння систематичного каталога для самого бібліотекаря, якому він дає можливість оглянути стан фонду й перш за все його прогалини, а тим уможливлює систематичне поповнення. Але це значіння зменшується в теперішні часи, коли бібліотеки не мають можливости, і мабуть ще на довго, за браком коштів систематично поповнювати книжкові фонди по таким вимогам, що не виникають цілком з процесу роботи й не потребують негайного задоволення. В таких обставинах зазначену вигоду систематичного каталога може за-

мінити в дуже великій мірі спільна праця референтів - фахівців;а найбільш переважувала при вирішенні питання практична потреба,що виступала перед нами з рішучою настирливістю,бо ми маємо досвід,що навіть при науковій праці - а Національна Бібліотека перш за все виконує функції бібліотеки для наукових дослідів- бібліотекаря частіше запитують про літературу по окремих питаннях,ніж по цілому комплексу знання.Цілком зрозуміло! При спеціялізації наук,що набірає де-далі все більшого значіння - чи це на користь науки чи ні,- ми про це тут не говоримо,- можливість орієнтуватися в великих наукових відділах все більше втрачає своє практичне значіння.Питання про загальний огляд літератури при при науковій роботі розв'язується поволі само собою,і тому вихідним пунктом завжди стає окреме,так що навіть дослідник дуже часто потребує з'ясовання окремих дрібних питань в чужій йому дисципліні,і в цьому йому не допоможе навіть найкраща систематика його фаху,дана в систематичному каталозі.

Як раз той факт,що Національна Бібліотека,котра строго відповідає науковим вимогам,вирішила утворити предметовий каталог,являє собою новий доказ того,що предметовому каталогові не можна відмовити в науковому характері.Та подібного заперечення й не роблять вже в наші часи після того,як визнано ті трудности,що властиві всякому процесові творення форм,а саме:трудно правильно схопити відповідне поняття,- отже зауваження,що "логіка порядкує речі ліпше,чим абетка",ні в чім не підкопує значіння предметового каталога,-і потім нелегка річ знайти для поняття той словесний вираз, яким являється предметова рубрика.Ведення предметового ка-

талога ще більше ніж систематичного повинно бути доручено одній особі, до памяти якої ставляться немалі вимоги, тому що ця особа мусить тримати в голові як систему рубрик, так і їх форму, щоб не гаяти часу на постійне заглядання до реєстру рубрик. Небезпека, яка полягає в тому, що ця особа, будучи занадто звязана властивим їй ходом думок та їх формулювання, може мимоволі надати всій будові певну однобокість, є дійсно слабе місце предметового каталога, поскільки для нього нема таких безперечних і детальних правил, які існують для абеткового каталога, і поскільки такі правила взагалі неможливі; цій небезпеці не можна цілком запобігти навіть списком рубрик, що повинен бути природнім доповненням кожного предметового каталога. Зрештою ця небезпека властива також систематичному каталогові, як і всякому, що ґрунтується не на чисто формальних принципах.

Після того, як прийнято було рішення, мова йшла за те, щоб формулувати такі правила, які з одного боку, відповідно до цілі каталога, не повинні були бути занадто складними, а з другого - виключати по можливості всяку двозначність, що могла би наробити лиха, чи принаймні, звузити поле для подібних двозначностей. Завдяки великій рухливості й еластичності предметового каталогу, неможливо скласти такі правила, щоб передбачали би всі можливі випадки; ці правила можуть накреслити тільки приблизні рамки, а одно вирішення треба залишити індивідуальному почуттю. Цього вимагає сама природа предметового каталога. Отже ті правила, що ми їх подаємо, є наслідком роботи комісії, що складалася з директора Біка, керовника відділу друкованих творів Грога, що його проєкт положено було за основу, і референта, що редагував предмето-

вий каталог, як тимчасовий керівник каталожного відділу. Через рік ці правила було знову переглянуто й перероблено на підставі здобутого досвіду.

Досить одного погляду на останню редакцію наших правил, щоб побачити, як багато зобов'язані вони попереднім працям, найсамперед праці Шлаймера, котрий, здається, найкраще зміг запобігти численним труднощам і непорозумінням, і до думки котрого приставали наші правила в тих випадках, коли думки розходилися. Через те не було б може зайвим обґрунтувати нашу точку погляду.

Ми також поділяємо справедливі сумніви що-до Цюрхської системи, хоч і повинні визнати, як неминуче для предметового каталога основне логічне положення, той поділ предметових понять, що його встановили Цюрхські правила, з підрозділом на поняття осіб, місця, часу та речей. Але утворення систематичних груп заходить у цих правилах дуже далеко, коли, згідно з ними, "Палеві будови на Аттерзее" треба було б віднести від поняття місця: Австрія. Разом з тим тут виникає найбільша трудність, а саме: яке поняття на випадок їх конкуренції повинно бути визнане за предметове слово, а також коли повинно мати місце підпорядкування чи надпорядкування понять. Що определіння предметового поняття робиться не на підставі тільки заголовка, але й змісту книги, це тепер стало старою істиною. Взагалі при формулюванні предметових слів ми давали перевагу більш вузькому поняттю перед більш широким, визнаючи при тому, що предметовий каталог без сумніву втратить свою практичну вартість, якщо він не піде на деякі компроміси з систематичним каталогом та не утворюватиме груп в певних місцях, де та коли повинно переважати більш широке

поняття перед більш вузьким,отже де саме повинна мати місце систематика,це залежить від книжного фонду бібліотеки, від напряму тієї літератури,що її збірає бібліотека.Ми робили спробу дати каталогізаторові в де-яких випадках вказівки на характерних прикладах,але ми цілком визнаємо,що в такому складному питанні не може бути тільки одного вирішення чи розуміння,і що головна праця мусить бути переведена самим каталогізатором,який,докладно знавчи природу й зріст каталога,може знайти так би мовити інстинктивно правильне рішення.Через те для національної бібліотеки було вирішено за непотрібне заходити дуже далеко в творенні групи в природничих науках,які предоставлені в обмеженій кількості літератури,навпаки такі складні слова,як "історія культури","історія літератури","історія музики",всупереч загальному правилу - уникати складних слів,зроблені предметовими словами через те,що на цих питаннях бібліотека має дуже багато літератури.Ми поступали таким способом для того,щоби великий розділ:музика - історія не вривався поміж инші рубрики,що складаються також із слова "музика",та не шкодив тим переглядності.Ми довго працювали також над розвязанням того питання,яке,на думку Франца Шміда йому вдалося розвязати,а саме над установленням більш точних,діялектично обгрунтованих правил про взаємовідношення кількох понять,що не підпорядковані одно другому,але згодом ми побачили,що наші зусілля не дадуть ніяких наслідків,коли ми не зважимося встановити панування догматики над безмежно ріжноманітними і мінливими відношеннями предметових понять,бо коли ми не установимо такі загальні правила,що вони не кажуть майже нічого,або уяв-

ляють систему правил на виймятки. Здобуті Шмідом наслідки доказують правильність нашої точки погляду. Шмід думав, що він найшов непохитні з логічного боку правила, які встановляють три види всіх можливих відношень поміж непідпорядкованими однє одному поняттями, і з цього він виводить непорушиме правило для безпомилкового вибора "конкретних" предметових слів. Та ми відразу натикаємося на сумніви, коли читаємо: "Розуміється, основного положення про конкретне утворення предметових рубрик ні в якому разі неможна провести без обмежень" (стор. 19), і коли бачимо, що автор встановляє аж пять виняткі в із рекомендованої ним догматики, з котрих один торкається як раз назв країн та місцевостей, - цеї найбільшої трудности всякого предметового каталога. І до того також вся логічна система правил, навіть коли забути про вимки, викликає такі сумніви. Приклад може це пояснити. В другому з трьох правил вказується, що предметовим словом повинно бути те конкретне поняття, яке відрізняється від другого поняття "певним відношенням, певними особливостями й положенням, з певної точки погляду й при певних умовах і обставинах, під певним впливом і певною залежністю". Як що ілюструвати це прикладом: "Баденський конкордат і його вплив на євангеліцьку церкву", то нікому, крім самого Шміда, не спаде на думку згідно з вищезазначеним вважати за конкретне поняття: "Євангеліцька церква". Найблищчим поняттям, звичайно, буде: "Баденський конкордат", але ж можна було би підвести під цю логіку, не Шміду, також і: "Євангеліцьку церкву", а це значить, що формула неясна і тому нічого не досягає. У всякому разі вона здається не виправдує того, за що її вихваляє Шмід, коли він каже: "Вона оберігає каталогізатора від так би мовити основних труднощів і без-

порадности і кладе необхідні рамки суб'єктивній самоволі." Коли перше правило говорить, що конкретним поняттям буде "ціле, суб"єкт, носитель, творець, відносно якого друге поняття становить тільки нерозривну частину, несамостійний зміст, несамостійність, висновок, витвір, якусь частину внутрішнього змісту" (25 стр.), - то, зовсім не зважаючи на те, що тут ставляться нарівні логічна і граматична залежність, відразу виникає винятков правило: "Основне положення конкретизації предметового слова має значіння тільки доти, поки його здійснення не веде до систематизації й конкретне поняття не стає разом з тим систематичним головним поняттям". Інакше ми були б примушені таку зовсім зрозумілу річ, як "еластичність тіл", згідно з першим правилом помістити під словом: "тіло". Коли ми таку систематизацію в предметовому каталозі мусимо признати за зовсім безглузду - а необхідність винятків із правила свідчить про негідність головного правила, - то, з другого боку, страх Шміда перед систематизацією доходить до того, що він напав на Шлаймера, який справедливо закидає Цедлерові однобічне висовування поняття місця перед речевим поняттям, говорячи, що каталог, по думці Цедлера уявляє з себе властиво місцеву бібліографію (топобібліографію); вкінці Шмід договорюється до такого пародоксального твердження: "По правді це завдання, згідно з принципом конкретизації, лягає на предметовий каталог, і збирання літератури про певну місцевість під певною одною рубрикою являється доброю стороною цього каталога в порівнанні з систематичним". Це значить довести принцип до абсурду, бо для предметового каталога нічого більше не залишилось бк, як під кожною назвою країни чи місцевости перелічувати всякий раз цілу низку мож-

ливих предметових понять, бо це теж є "конкретні" поняття. Ми перестанемо дивуватися з такого висновку, коли приглянемося до характетру полемічних випадів проти правильного твердження Шлаймера, що норми предметового каталога повинні бути погоджені з вимогами читачів і практики. А проти такого принципу Шмід висуває як догму: "За згаданими вийнятками предметовим словом завжди повинно бути конкретне поняття і від цього не можна відхилятися ні по яким мотивам, хоч би, наприклад, по міркуванням практичного характеру чи приймаючи на увагу вимоги публіки". При такому раціоналізмі залишається тільки вказати на слова Гарнака проти Ейхлера, що річ, яка має вартість і зміст тільки як засіб, ніколи не можна робити самоціллю й фетишем.

Ми з самого початку стали на бік Шлаймера; ми звертали весь час увагу на потреби публіки і старалися уникати детального регламенту. Перша трудність, найяскравіше висунута Георгом Шнейдером, що той, хто користується каталогом, мимоволі піде по тому самому шляху думання, що й каталогізатор, усувується, як ми сподіваємось, нашими приписами; другій трудності - трудності формулування, яке часто мимовільно дає легку закраску змісту поняття, можна запобігти лише відсилковими картками, котрих повинно бути яко мога більше. Ми не згоджуємось зі Шлаймером, з яким в даному випадку сходиться Шмід, що твір можна поміщати тільки в одному місці предметового каталога; тут ми обстоюємо ідею авторів цюрихського каталога, що не бояться ставити той самий твір під ріжними рубриками. Як в систематичному каталозі ми ставимо твір, що йому трудно опреділити місце, під кілька розділів, так само і в предметовім каталозі треба визнати за принци-

нове положення,що коли книга трактує про багато предметів, то вона ставиться в багатьох місцях,щоб не ганяти читача від відсилки до відсилки.Як уже зазначив Ешер в своїй дискусії з Цедлером,треба порізному ставити вимоги до предметового каталога в залежности від того,чи є одночасно з ним систематичний каталог,чи нема.Від цього залежить,як далеко треба йти в об"єднанні споріднених по змісту понять.Хоч ми принципово не виключаємо утворення груп і хоч вживання формальних предметових рубрик само собою утворює систематику,а всеж таки нам здається,що підпорядковання поняття "протоплазма" під "клітина" заходить дуже далеко, що тут порушується принцип пердметового каталога,який ніколи не повинен втрачати свого індивидуального характеру. Ми не утворюємо також груп там,де відповідний предмет мимоволі звязаний з поняттям місця,і тому церкви,музеї,бібліотеки порядкуються під назвами місць,як під основними рубриками.

Новим в наших приписах є те,що робиться більший натиск на хронологічний момент;це дуже корисно перш за все для недвозначного та зручного перегляду підрубрик в межах даної основної рубрики.При тім слід звертати увагу на можливу точність в датах,так що"Андрій Гофер і героїчна боротьба Тиролю в 1809 р." порядкується під :"Тироль:1809," а не так,як у Шлаймера: 19 століття" і ця рубрика стоїть після:"Тироль:Історія:1809 р." На тих самих підставах ми поміщаємо війни та мирові трактати під предметовими словами: Війна,мир,при чому та чи інша війна або мир зазначається хронологічною датою,так що тут найбільш щасливе сполучається принцип предметових слів,тоб-то індивідуалізу-

ючий, з принципом систематичним, тобто узагальнюючим.

Зовсім зайвим нам здається каталогізування тих творів, про які дає ~~справки~~ абетковий каталог, себто перш за все белетристики, поскільки її зміст не може укластися в одно предметове поняття. Реєстр ~~характерних~~ слів за зразком Богатти являється зайвим баластом для предметового каталога, як також і вказування ~~повних~~ зібрань творів, ~~котрі~~ потім ще раз з"являються під авторами, як предметовими рубриками.

Коли ми після порівнюючи недовгого часу спроб оголошуємо приписи для нашого предметового каталога, то робимо це в надії, що ~~піддержимо тим живі й~~ корисні дебати з приводу поставленої проблеми і скористуємося з всебічної критики ще в такій стадії роботи, коли переробка правил в тому чи иншому пункті ще можлива.

Переклав О.ПОЛУЛЯХ.

- : - : - : - : -

Адольф Майер.

СИСТЕМАТИЧНИЙ і ПРЕДМЕТОВИЙ КАТАЛОГИ.

(Z.f.B. 1923.)

Треба дуже гаряче вітати той факт, що знов починається дискусія про реорганізацію наших реальних каталогів. Після закінчення тої великої роботи, якій в значній частині присвячена була праця німецьких бібліотекарів за останні десятиліття, - розуміємо Пруський спільний каталог, - не буде мабуть помилкою сказати, що наступні роки повинні бути присвячені реорганізації наших реальних каталогів. Не уважаючи на наше скрутне становище, треба признати, що теперішній час спри-

яє виконання цього завдання. Дякуючи закінченню спільного каталога і через спричинене матеріяльною скрутою зменьшення числа книжкових придбань звільняються сили для цеї роботи, а до того, як можна сподіватися, не бракуватиме, принаймні в Прусії, потрібних для переведення реорганізації коштів.

При обміркованні справи реорганізації реальних каталогів центральним пунктом без сумніву буде проблема систематичного та предметового каталогів. І тут особливо доводиться бути вдячним ШЛАЙМЕРОВІ за його міркування, котрі, перш за все в своїй позитивній частині, являються дуже цінним причинком до будучої загальної інструкції предметового каталога. Однак коли ШЛАЙМЕР йде дальше того і у відповідь на само вже по собі неправильно поставлене питання: Систематичний чи предметовий каталог? рішає справу зовсім однобоко на користь останнього, то стає неминучим, як раз в інтересі безсторонньої оцінки самого ж таки предметового каталога, звести його претензії до правильної міри.

Перш за все на мою думку сама постановка проблеми: систематичний чи предметовий каталог? надзвичайно нещаслива. Така різка постановка проблеми в формі: Або-або часто трапляється в історії наук, але треба признати, що вона рідко давала добрі наслідки. В більшині випадків таке занадто спрощене і поспішне зведення можливих міркувань до двох тез, із котрих одна виключає другу, сильно викривляє правдивий образ дійсности, котра в своїм історичнім характері завсіди буде противитися всяким однобічним розумованням. Майже завсіди із різкого протиставлення: "Або-або" робилося: "як-так і", а часами й скромне: "та".

Коли з"окрема приглянутися до тої проблеми, яка нас тут займає, тоб то до реального каталога, у всій його логічно-історично-технічній складності, то без сумніву треба признати рацію БОГДЕНОВІ, котрий уважає, що систематичні каталоги обов'язково повинні бути доповнені предметовими покажчиками, при чім однак не треба забувати, що систематичний каталог - це річ основна, а предметовий каталог лише бажане пояснення, а також що просте добавлювання предметового катадога не в силі що вилікувати всі хвороби систематичних каталогів.

Американське переоцінювання предметового каталога являється причиною або наслідком, а може, в залежності від обставин, і тим і другим, того факту, що бібліотекар все більше й більше змінює свої погляди на завдання бібліотечної роботи. Дати змогу можливо скорого і зручного користування книжними скарбами - це уважають в наш час найпершим завданням бібліотек. Хто хоче орієнтуватись скоро, той бере енциклопедичний словник, а в бібліотеці цій самій цілі служить предметовий каталог. З цього і виникає висока розцінка останнього. Хоч безсумнівно такий погляд на завдання бібліотек треба признати правильним, але ж він разом з тим безперечно однобокий. Бо поперше всякий, хто шукає грунтовної інформації, навряд чи загляне до енциклопедичного словника, а скорше послуговуватиметься курсом науки та його бібліотечним братом - систематичним каталогом. Подруге, прихильники американської практики забувають, що читачі з легкою душею зрікаються бібліотечного розкриття більшої частини наших фондів. За незначними виїмками вони вимагають можливо скорого відшукування лише літератури останніх десятиліть. Це яскраво доводить вся бібліотечна статистика. Та чи повинні лишатися мертвими щонайменше

90% наших книжних фондів також для нас бібліотекарів? Чи ми не маємо супроти них вже ніяких обовязків? Цього ніхто не скаже серіозно! І що можна призвати правильним для бібліотек молодої, уповної надіями на будуччину Америки, те було би непростимим гріхом перед минулим для нас, бо довга історія вказала нам виразно стежки в будуччину, хоч може і замкнула перед нами деякі принадні побічні перспективи. Наші бібліотеки існують не тільки для сучасних та будучих читачів, як це можна сказати поки що про американські бібліотеки, але окрім того ми обовязані управляти спадщиною минулого відповідно до її характеру. Наші бібліотеки не тільки випожичальні книжок, але й музеї історії наук. Дивно було би коли б цей момент відбивався в наших каталогах в меньшим степені чим в музеях мистецтва та в природно-історичних музеях. Реальний каталог нового типу зможе дати собі раду з такими історичними наверствованнями тільки тоді, коли це буде не предметовий каталог і не систематичний каталог в дотеперішнім розумінні, тоб то коли це буде не якась єдина система, в котру треба обовязково вбгати все; ні, з таким завданням може справитися тільки історичний систематичний каталог, котрий рахується с кожною епохою історії наук та з її особливим характером, приймає ту систему, яка властива даній епосі. Монізм шкодить в нашій справі так само, як і в инших областях, і тільки плюралізм систем, як у філософії ГЕГЕЛЯ, дає розвязання проблеми.

ШЛАЙМЕР опирається в своїй критиці систематичних каталогів на двох передпосилках, які на мою думку не можна уважати неминучими. Це перш за все нічим неоправдане припущення, що існуючі системи каталогів можна було би замінити просто

якоюсь більш сучасною системою такого самого роду,тоб то так само моністичною та закостенілою,що знову захоче вбгати повноту історії в єдину непорушну раму;і подруге так само нестійна думка,що в основу такої нової системи можна було би положити концепцію якогось нового філософа,-ВУНДТА,ШТУМПФА,БЕХЕРА чи когось иншого.Коли би перед так мотріоною реорганізацією систематичних каталогів відкривались тільки такі можливости,то лучше було би занехаяти цю справу зовсім.Бо справді ж неможна "що десять літ" прикроювати нову систему.В цім треба признати рацію ШЛАЙМЕРОВІ. Та ніщо не примушує нас йти цею вузькою стежкою і повторяти наново старі помилки.Коли ми упорядкуємо книжки кожної самостійної епохи в даній науці по такій системі,що буде імманентною для цеї епохи,-по системі,що не видумана кимсь одним,а виросла органічно та історично в цій епосі,тоді ми позбудемося всіх клопотів,не грішитимемо проти духа минувшини і залишимо свободу будуччині.Тоді в наших бібліотеках будуть з одного боку каталоги історично завершених епох,каталоги закінчені навіки,і з другого боку такі каталоги,що їх ще не закінчено,бо вони охоплюють сучасність і дивляться в будучність;що стануть завершеними аж тоді,коли мине відповідна епоха,як ми це бачимо,наприклад,в історії фізики від ГАЛІЛЕЇ-НЬЮТОНА до ГЕЛМГОЛЦА.Таке рішення проблеми дає відповідь на запитання ШЛАЙМЕРА,в якім місці треба поставити твори про теорію відносности.В старих каталогах класичної фізики,напр.в системі ГАРТВІГА,ці твори будуть розпорошені по ріжних місцях:в механиці під основними поняттями та в електричності і оптиці,під етером.Це неприродно,бо твори цього роду переросли вже зміст обох згаданих рубрик.Нав-

паки, в новім, оіжучім каталозі сучасної фізики твори про теорію відносности знаходитимуться у відділі: Теоретична фізика, підвідділ: Теорія відносности. Це рішення задовольнило би всіх читачів. Предметовий каталог справиться в данім випадку із завданням гірше, бо споріднені галузі теоретичної фізики не будуть знаходитися в нім в сусідстві з теорією відносности, як це було би в нашім "хронологічно обмеженім систематичнім каталозі", - а це для читача річ не малої ваги. Бо й справді, при близшім роздумуванні доведеться признати, що ідея замінити систематичний каталог предметовим не меньш абсурдна, чим коли би хтось задумав перестудіювати курс зоології не в його логічній системі, а за порядком, вказаним предметовим покажчиком. Для чого ж було би порядкувати наукові факти в теорії, коли абетка сповняє службу ліпше? А що має силу у відношенні до думок, те ж саме треба примінити і до їх зовнішньої шати, до книжок. Різниця, яка безперечно мається, є історичного характеру і її можна перевести в наших каталогах тільки прийнявши принцип многости історично зформованих систем. Я не хочу в цій статті зостановлятися більш подрібно над розвязанням справи систематичних каталогів при допомозі "хронологічно обмежених систематичних каталогів". Вкажу лише ще на один випадок, що являється типовим для "мертвих каталогів". Система КАВЬЄ, в своїм "історично" зформованім вигляді, наданім їй роботою багатьох дослідників, являється типовою для тої епохи зоології, що тягнеться приблизно від ЛІННЕЯ до ДАРВИНА. Всі твори по зоології, що появилися в тім часі, без трудностей укладаються в цю, конгруентну для них систему. Коли би однак довелося класифікувати згідно з цею системою якусь новочасну книжку про

червів, то ми примушені були би поповнити тяжкий гріх проти духа історії та поступити супереч логічній правді. Бо в ті часи уважали за червів всі тварини, що не належали до відділів Vertebrata та Articulata, а в наші дні група червів, як її розумів КЮВЬЄ, розпалася на багато самостійних груп, таким чином, заводячи для обох епох окремі каталожні системи, ми робимо прислугу новочасному читачеві, що в більшості випадків заглядатиме до нового каталога і буде вдячний бібліотекареві за таке облегчення роботи. Такі історичні систематичні каталоги поможуть також чимало історикові біології, значно облегчуючи його власну роботу, вони поможуть йому більше від теперішніх каталогів, що не можуть померти і в той самий час нежиттєздатні. Правда, бібліотекар, що захотів би збудувати свої каталоги на історичній основі, мусів би вложити в них більше наукової роботи, чим її дає так улюблений в наші дні бібліотечний техник. Не може бути суперечки про те, яка робота приносить більше користі і дає більше задоволення самому бібліотекареві, - праця того, хто в своїх каталогах воскрешає минувшину до нового життя у властивих її формах, чи того, що безнастанно гнеться над картотекою, порядкуючи абетку. Як мало предметовий каталог в силі замінити каталог систематичний, видно вже із того, що йому властиві ті самі вади, на які терпить теперішній моністичний реальний каталог. Це показується найясніше на слідуючім прикладі. Відомі "енциклопедичні словники природничих і політичних наук та науки народнього господарства", як що відкинути в них текст, так щоби лишилися самі тільки рубрики з бібліографічним апаратом, являються ідеальними предметовими каталогами; проти цього не заперечуватиме і ШЛАЙМЕР. Як відносяться ці рубрики до логічної системи тих галузей, які тут трактуються? За ШЛАЙМЕРОМ

предметові рубрики вимагають меншого число відсилок.Та на ділі виходить як раз навпаки."Органографію рослин" ГЕБЕЛЯ доводиться включити в систематичнім каталозі один,найбільше два рази.В предметовім каталозі,за принципом "творення груп у відповіднім місці",котрий проповідує ШРЕТТІНГЕР і до котрого пристає також ШЛАЙМЕР,ця сама книжка з"являється майж у кожнім більшім розділі ботаніки.І таких прикладів можна було би навести безліч.Неможна серіозно уважати трудністю систематичного каталога ті сумніви,що виникають при порядкрванні біографій учених,які працювали в ріжних галузях науки.Біографії не мають нічого спільного з систематикою наук;їх доцільно порядкувати за абеткою по прізвищам тих осіб,про котрих йде мова.Абетковий принцип знаходить своє правильне пристосовання в рамах систематичного каталога,а не над ним.Тут,як і у всякім иншім випадку,треба стерегтися доводити принцип до абсурда.Принципи існують для річей,а не навпаки.

Вернемося однак знову до енциклопедій-предметових каталогів! Групові предметові каталоги ШЛАЙМЕРА також не можуть обійтися без покажчика,так що і в цім відношенні вони не дають вигоди в порівнанні до систематичного каталога. Наскільки великими в своїм об"ємі мусять бути покажчики до предметових каталогів,можемо бачити на прикладі покажчика до "   ",котрий був би мабудь меншим,коли би енциклопедія подавала матеріял в систематичнім порядку.І вкінці річ капітальног значіння те,що неможливо зложити добрий предметовий каталог,не маючи перед тим бодай в схемі дуже докладного систематичного каталога;більше того,- доводиться мати постійно в памяті

великі частини цеї схеми для того,щоби поповняти каталог новими книжками не по заголовку тільки,а по змісту,як того вимагає з повною рацією ШЛАЙМЕР. Але ж для чого ж пробляти ту саму роботу щоразу наново,коли з нею можна було би упоратися раз назавсіди? Коли ми хочемо,щоби наш каталог мав справді наукову вартість,а не спустився до ролі торговельно-книгарського знаряддя,то нам не поможуть "примітивні відомости з наукової систематики",як це думає ШЛАЙМЕР.

Нарешті предметовий каталог по рецептам ШЛАЙМЕРА також не може побороти тих трудностей,що виникають із історичного розвитку.Уявимо собі,як виглядав би в наші часи предметовий каталог,заложений за життя ГЕТЕ.Незалежно від своїх велитенських розмірів,він заключав би безліч, а може й більшину рубрик,що стартили вже всяку силу.Також в цім каталозі довелось би вилучити історично мертві частини.Але на маючи систематичного каталога,бібліотекар не міг би просто знищити ці мертві частини,а мусів би зберігати їх для власного вжитку,щоби мати якісь сліди "мертвих книжок".Досить уявити собі процес подібної роботи,доконаної кілька разів, щоби зрозуміти всю її абсурдність.Наші історичні систематичні каталоги зможуть стати у великій пригоді історикові науки,але що говоритимуть йому предметові рубрики,мова котрих для нього перестаріла? Неймовірною самооблудою було би думати,що історію можна подолати абеткою,як що супроти неї безсильна логіка.Я абсолютно не розумію,як ШЛАЙМЕР може поважно вірити,що упорядкований за абеткою предметовий каталог "майже зовсім не терпить шкоди від змін наукових систем", або що він "може легко примінитися до них,дякуючи своїй

рухливості та еластичності".На мою думку цей може й похвальний,але неугрунтований оптимізм,котрий вскорі тяжко помститься.Предметовому каталогові далеко до того,щоби стати каталогом будуччини.

Подібно да того,як предметовий покажчик набирає правдивого і повного значіння тільки як доповнення до підручника або курса науки,так і предметовий каталог має сенс та вартість як доповнення до систематичного каталога.Абетка служить теорії,логіці та історії,а не навпаки.Хоч я не тільки не можу поділяти надій на те велике значіння,яке за ШЛАЙМЕРОМ має припасти предметовому каталогові при реорганізації реальних каталогів,але й мушу рішуче виступити проти таких ідей,однак при тім ще раз мушу згадати з почуттям вдячности про ті цінні думки,відносно предметового каталога, що подав в своїй роботі ШЛАЙМЕР.Впрочім я гадаю,що практична робота з одного боку над предметовим каталогом в дусі ідей ШРЕТТІНГЕРА,і з другого боку над систематичним каталогом в дусі історично-логічних принципів зблизить обі точки погляду значно більше,чим це здавалось би допускають принципи.І в тім,і в другім випадку в результаті буде "збирання спеціяльних каталогів"(ШРЕТТІНГЕР).Підкреслюючи цю практичну подібність,нетреба очевидно закривати очей на глибокі ріжниці в будові цих спеціяльних каталогів.Я переконаний в тім,що також "упорядковані за абеткою спеціяльні каталоги" не зможуть обійтися без того,щоби не послуговуватися в самій великій мірі логікою та історією,і тому я настоюю на тім,що,згідно з дотеперішньою практикою,треба поставити на перше місце логіку та історію,а абетку зробити їм допоміжною.

Переклав В.КОЗЛОВСЬКИЙ.

Франц ШМІД.

УВАГИ ПРО АБЕТКОВИЙ РЕАЛЬНИЙ КАТАЛОГ.

(Уривки).

(Z. f. B. 1925)

З огляду на те, що систематичний та предметовий каталоги виступають як конкуренти в боротьбі за першенство, Фердинанд АЙХЛЕР /у своїй доповіді на загальних зборах німецьких бібліотекарів в червні 1924 року/ставить питання, чи можливий такий реальний каталог, що міг би помирити оба напрями. Він думає, що при певних умовах на це питання можна дати позитивну відповідь, і бачить вихід у тім, що він назвав систематично-предметовим каталогом. Вся царина наук повинна бути розділена, відповідно до їх кождочасного стану знання, на певне число груп, а саме, на думку АЙХЛЕРА, за виїмком зовсім малих бібліотек, не меньше як на 20, приблизно на 30-40 груп, а дальше порядковання в межах кожної із цих груп повинно відбуватися по предметовим рубрикам. Для забезпечення більшої певности при розподілі літератури під рубрики та при відшукуванні слід заводити загальний абетковий покажчик предметових рубрик. Крім того для перегляду кожної групи повинна служити систематична схема рубрик.

Такий каталог мав би те хороше, що в нім не було би відкинуто вповні принцип наукової систематики та що було би можливо зібрати і легше переглянути літературу з певної наукової галузі, чого не дає предметовий каталог, бо він проводить поділ по найдрібнішим поняттям і через те розпорошує однородне. З другої ж сторони, тримаючись розподілу під предметовими рубриками, можна оминути занадто заплутане дроблення, яке

ми маємо у систематичних схемах, і дати змогу включати нові поняття.

На це доводиться зауважити, що можливість скупчувати літературу з певної галузі не є щось особливо цінне. Така можливість особливо важлива лише в тих рідких випадках, коли треба переглянути цілу галузь; але де з"являється потреба охопити лише певні розділи цеї галузі, там бажаної переглядности бракує також систематично-предметовому каталогові, бо внутрі окремих груп поділ йде вже далі не систематично, а на найдрібніші рубрики, котрі будучи упорядковані за абеткою, розривають поняття, так що з"являється потреба в якімсь додатковім апараті для того, щоби дати змогу оглянути поодинокі розділи одної галузі.

АЙХЛЕР не думає оперти свій систематично-предметовий каталог на його власних силах, і доповняє його предметовими покажчиками, і до того аж двома: загальний абетковий покажчик рубрик, котрим має бути забезпечена певність при установленні рубрик, та при розшукуванні книжок, і систематична схема рубрик, що дає перегляд кожної групи. Ці додатки мають велике значіння, бо вони вносять поліпшення в будову предметового каталога і доповняють систематику. Однак тут кидається у вічі, що зведення в одну абетку доводиться шукати не в самім каталозі, а в загальнім абетковім покажчику рубрик, в той час як самий каталог розпадається на велике число окремих абеток для того, щоби дати місце досить сумнівному у своїй вартості поділові на систематичні групи. Такий підхід неправильний по самій суті. Предметовий каталог це абетковий каталог; йому властиве абеткове порядковання, котре відрізняє його від каталога систематичного. Але ж каталог не

стає абетковим через те, що до нього додають абетковий покажчик рубрик, в той час як сам каталог розпадається на систематичні групи. Треба підкреслити, що єдиний абетковий предметовий каталог, дякуючи чисто абетковому порядкованню рубрик, приводить до того предмета, якого шукають, прямою і безпечною дорогою; він дає повний і звязаний, в одно перегляд всієї літератури, що мається в бібліотеці, в той час як при систематично-предметовім каталозі читач для того, щоби напасти на потрібний йому предмет, мусить насамперед з"орієнтуватися в поділі на групи, а однозвучні поняття з належною до них літературою, коли вони властиві ріжним галузям знання, повторятимуться в ріжних групах каталога. А це свідчить про те, що систематично-предметовий каталог меньше придатний до користування читачів чим чистий предметовий.

АЙХЛЕР вказує ще на те, що предметовий каталог, розділений за науковими фахами, дає в порівнанні до єдиного предметового каталога певні полекшення при опрацьованні, бо при нім фахи можуть бути поділені поміж поодинокими бібліотекарями відповідно до їх знання, між тим як над єдиним предметовим каталогом на думку АЙХЛЕРА властиво може працювати лише один бібліотекар, бо инакше неможна оминути свавільних розходжень.

Та з таким твердженням неможливо погодитись. Правда, при опрацьованні єдиного предметового каталога треба дуже дбати про як найбільшу однородність, але ж не меньш важливе і те, щоби опрацьовання було грунтовне і оперте на знанні річи. А для того також при єдинім предметовім каталозі не завадить довіряти роботу, при котрій вимагається знання фаху, одночасно кільком особам відповідно до їх наукової підготовки. В бібліотеках більшого розміру такий порядок вказаний ще й тому,

що робота своїм обсягом перевищує сили одної людини. Ясно, що при розподілі праці між кількома будуть попадатися нерівности опрацьовання. Але ж з одного боку такі нерівности будуть неминучі також тоді, коли роботу вестиме одночасно лише один чоловік, особливо коли взяти під увагу, що того чоловіка таки доведеться колись замінити; з другого боку, по зведенні всіх фахів в одну спільну абетку, доконується потрібне вирівнювання.

Ділення систематично-предметового каталога на 20 або й більше число груп, аж до 40, як це думає АЙХЛЕР, треба признати занадто подрібним і абсолютно недоцільним. Можна було би говорити про груповий поділ лише тоді, коли би число груп не перевищало 10, через що каталог вигравав би на одностайності та переглядності.

У всякім випадку річчю основного значіння являється вироблення відповідних правил. АЙХЛЕР твердить, що коли над предметовим каталогом працюють кілька бібліотекарів, то "ніякі правила не поможуть проти свавільних відступлень". Але ж можна було би також сказати, що найліпший захист проти суб"єктивізму дають як раз доцільно установлені правила, тоб то такі правила, в основу яких положено послідовно переведений принцип конкретизації предметового слова. Тільки такі правила в силі забезпечити можливо одностайне каталогізовання і ввести в можливо вузькі границі суб"єктивну сваволю. Не так воно ділялося на жаль досі; не так воно сталося також при зредагованні "Правил для предметового каталога Національної Бібліотеки у Відні", що вийшли в 1924 році і являються найновішою інструкцією в літературі предметового каталога.

Переклав В. КОЗЛОВСЬКИЙ.

Карл БОЙСЕН.

СИСТЕМАТИЧНИЙ чи ПРЕДМЕТОВИЙ КАТАЛОГ ?

(Уривки).

[Із листа К.БОЙСЕНА до Фріца МІЛКАУ з приводу цеї статті.

При обміркованні справи, яку саме форму реального каталога слід вибрати для Deutsche Bücherei, думки членів Управляючої Ради цеї Бібліотеки розійшлися дуже різко. Я висказався рішуче за систематичний каталог з великою деталізацією системи і мотивував це особливо тим, що зрештою не малося на думці ні заведення якогось покажчика, ні такої системи розстановки, котрі робили би можливим систематичний перегляд змісту книжок. Однак, проти мого сподівання, члени Ради не притакнули однодушно моїм думкам і особливо Ви енергічно виступили в обороні того погляду, що для Deutsche Bücherei слід відкинути систематичний каталог і завести предметовий, котрий з механічною допомогою абетки позволяє легко орієнтуватись у змісті книжок.

Коли би до такого висування предметового каталога Вас спонукували лише властивости цеї бібліотеки, то питання звелось би до оцінки цілей та завдань Deutsche Bücherei, а саме до того, чи уважати її за наукову - хоч статут і ставить Бібліотеці наукові завдання - та чи не повинна вона вести більш важливу роботу, напр. бібліографічну. Однак Ви пішли дальше такого твердження і заперечили взагалі вартість сильно деталізованих систематичних каталогів для сучасних бібліотек, рекомендуючи натомісць предметовий каталог, котрий начеб то являється більш практичним і вимагає меньше роботи.]

Яким способом усунути дефекти систематичного каталога, як відвернути небезпеку того, щоби гарно організовану систему не було зруйновано пізнішими додатками, і як дати читачеві змогу легкого та зручного відшукування книжок, по певним питання?

В рукописних систематичних каталогах наших бібліотек для досягнення обох згаданих цілей задовольнялися в більшині випадків тим, що перед основними розділами систематичного каталога поміщали більш або меньш подрібні огляди схеми даного розділу. Коли зробити такий огляд дуже подрібним, то можна досягнути значного зменьшення помилок при систематизованні книжок, але для читача буде все ж таки не легко відшукати в системі якесь детальне питання. Ця трудніоть стає ще більшою, коли читач не знає, в якім саме розділі треба шукати, і коли через те доводиться заглянути в загальний покажчик до схеми цілої бібліотеки.

Коли ми візьмемо систему ШЛАЙЄРМАХЕРА, ДКІ або БРАВНА, чи навіть схеми окремих розділів, напр. каталога Бібліотеки Імперського Суду, то ми переконаємося, що відщукання якоїсь спеціяльної рубрики під якимсь спеціяльним питанням річ занадто важка і що воно забирає занадто багато часу у читача, що хотів би скоро досягнути цілі.

Треба признати, що єдиним придатним способом скорого відшукання буде тільки предметова рубрика. Проте треба рекомендувати не предметовий каталог, в котрім під рубрикою стоятимуть також заголовки книжок, а тільки предметовий покажчик до систематичного каталога, що порядкує заголовки в систематичній послідовності. До предметового покажчика довелось би давати знов таки систематичний огляд, котрий в свою чергу не дає безпосе-

реднью тої літератури,що її шукає читач.Предметовий покажчик вказує відразу на відповідне місце систематичного каталога,в котрім знаходиться література не тільки по даному спеціяльному питанню,але й по цілій області,до котрої це питання належить.Через те,що кожна рубрика відсилає до того місця в системі,яке присвоєне в ній даному поняттю,відпадає потреба звязувати відсилками синонімні вирази.Не доводиться також ломити собі голову над вибором відповідного виразу для пр предметової рубрики,можна брати характерні слова заголовка, хоч би вони по суті говорили мало,уживати латинські(напр.в праві) та чужі терміни,незалежно від того,чи придатні вони були би як пред метові рубрики.

Додаючи предметові покажчики до каталогів поодиноких галузей,не треба забувати,що загальний предметовий покажчик до цілого фонду бібліотеки ніяк неможна уважати зайвою річчю.Той самий предмет,те саме поняття можуть повторятися в ріжних галузях знання,і таким чином загальний покажчик збиратиме докупи літературу предмета із всіх наук.напр.,поняття:Реалізм властиве не тільки філософії,але також мистецтву та красному письменству і загальний покажчик дає змогу звести всю літературу про реалізм.

Загальний покажчик,що обіймає цілий фонд і збирає в однім місці однозвучні предметові слова,приносе велику користь для правильного розміщення в системі поодиноких предметів,питань і понять і може дати привід до того,щоби по міркуванням практичного характеру скупчити в однім розділі,признанім за основний,всю літературу,що трактує поняття з ріжних боків і тому розкидана по каталогах кількох галузей,з відсилками від дру-

тих розділів.

Автори спеціяльних і великих загальних каталогів,що появилися друком,уважали за потрібне додавати до каталогів чи до систем абеткові покажчики.Правда,такого покажчика не дав ГАРТВІГ і це відчувається як помилка,але за те каталоги бібліотеки Імперського Суду,Райхстага,Пруської Палати послів,системи ШЛАЙЄРМАХЕРА,ДЮЇ,БРАВНА та инші мають подрібні предметові покажчики.Вони дають змогу скоро знаходити любий потрібний предмет.

Такого рода реальні каталоги слід уважати потрібними для всякої наукової бібліотеки,а не предметовий каталог,хіба що бібліотека в силі позволити собі роскіш мати одночасно два повних каталоги.Але це роскіш,вигоди від котрої не зрівноважують видатків,людської сили,часу і місця,потрібних для такого діла.Предметовий покажчик досягає того самого, що й предметовий каталог;правда,ми приходимо до книжок,заглянувши перш за все у покажчик,через відповідне місце в системі,але ж зате відпадає відшукування споріднених,більш широких і паралельних рубрик,що буває неминучим при предметовім каталозі.

Переклав В.КОЗЛОВСЬКИЙ.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Б.О. БОРОВИЧ. Предметный Каталог, Харьков. 1925

А.И. КАЛИШЕВСКИЙ. Систематический и предметный Каталоги. Библиотечное Обозрение. 1925. Книга I.

Л. Коган. За и против предметного каталога. К. Б. 1925. № 9.

Rudolf Focke. Grundlegung zu einer Theorie des systematischen Katalogs. Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten. H. 13.

Adolf Meyer. Der Realkatalog. Z. f. B. 1923. S. 412-424.

Franz Schmid. Weitere Betrachtungen z. alphabetischen Sachkatalog (Schlagwortkatalog). Z. f. B. 1925. S. 353-371.

Дивись також ч. 4-5. Б. Ж.

ГРОШОВЕ СПРАВОЗДАННЯ

РЕДАКЦІЇ "БІБЛІОТЕЧНОГО ЖУРНАЛА"

На видавничий фонд "Б. Ж." в м.м. грудні, січні та лютім пожертували товариші: Балика 2 карб., Балинська I карб., Барзілович I карб. 50 коп., Біла I карб., Зельницький 60 коп., Карпінська 2 карб., Козель I карб., Маяківська 60 коп., Полулях I карб., Соколовська I карб., Тумаковська I карб., Чехівська I карб., Чолганська I карб. 42 коп., Пархоменко 80 коп., Дуруківська I карб. 42 коп., Житецький 87 коп., Ясинський I карб. 50 коп., Сагарда I карб., 50 кп. Косинський 84 коп., Кравченко I карб. 26 коп. Вовк I карб. 26 коп. Горянський I карб. 26 коп., Діяківський I карб. 26 коп., Піскорська п.В. I карб. 50 коп., Піскорська О.В. I карб. 50 коп., Маслянникова I карб. 42 коп., Демуцька I карб. 34 коп., Бондаренко 92 коп., Нестеровський I карб. 34 коп., Петрова I карб. 22 коп., Максименко I карб. 80 коп., Козловський I карб. 80 коп., Іванець 84 коп., Араджіоні п.М. I карб. 26 коп., Губська I карб. 26 коп., Маляренко I карб., Маяківський I карб. 50 коп., Іваницький I карб. 70 коп., Степанова 75 коп.; Зданевич I карб. 37 коп., Мотовілова 60 коп. Бродовська I карб. 43 коп., Араджіоні Х.М. 84 коп., Терлецький I карб. 26 ко.

Всього 53 карб. 75 коп.

Видатки: Друк числа 9-I0 -20 карб., к опірка 2 карб. 40 кп: окладинка 75 коп;, друк числа II-I2 - 9 карб. 54 коп., картон на окладинки I карб. 2[illegible] коп., брошурування 75 коп., дефіцит з попереднього справоздання (див. ч. 9-I0 Б. Ж.) I карб. 35 коп. Всього 35 карб. 99 коп. Готівка фонду I7 карб. 76 коп.

Редакція "Бібліотечного журнала"